

Na het vrijen, dat voor wie wil vergeten altijd te snel is afgelopen, komt onvermijdelijk het praten. Het liefst wil ik alleen zijn huid, die zacht en warm is, en alles zegt maar niets komt vragen. Helaas. Zoveel stilte kan hij niet verdragen.

‘Vertel me over je vorige’, vraagt hij opnieuw. Onder het laken zoekt zijn lichaam naar houvast. (Vreemd genoeg jagen onze voorgangers ons altijd meer schrik aan dan wie na ons komt, alsof het verleden bepalender is dan de toekomst. Het is met hen dat we ons meten, en onszelf, zeker als de ander met liefde achteromkijkt, altijd te licht bevinden.) Dus vertel ik hem over Maya. Dat ze een vrouw was als een doolhof, waar je je jarenlang doorheen worstelt, om dan, als je eindelijk het midden hebt bereikt, vast te stellen dat daar niets is. Zelfs zij niet. Het is een wreed beeld dat ik van haar schets, een dat haar hopeloos tekortdoet ook. Maar vanochtend is het zo dat ik me haar wil herinneren. Want alleen zo kan ik zijn aanwezigheid hier rechtvaardigen. Verdragen. Verklaren.

‘Een vrouw’, stelt hij hoopvol vast.

Vragen wie ons voorging, is vragen waarin we van hen verschillen, in de hoop dat we, als we al niet de eerste kunnen zijn, dan toch de laatste zullen zijn.

‘Ja’, zeg ik.

Zelfvraag ik hem niets. Net zoals het onnoemelijk naïef zou zijn van hem om te denken dat hij mijn eerste is, is het ondenkbaar te geloven dat ik zijn laatste zal zijn. Voor mij is het genoeg nu de enige te zijn, al is het maar voor even.

Later, de zon is al een heel eind opgeschoven, word ik opnieuw wakker met mijn hoofd op zijn borst. Onder mij slaat zijn hart en suist zijn adem; als hij praat, weergalmen zijn woorden in mijn oor.

‘Je houdt nog steeds van haar.’

Hij geeft me de kans niet om het te ontkennen; terwijl zijn vingers zacht door mijn haren strelen, en ik op het ritme van zijn adem onder zijn handen op en neer dein, legt hij het bewijs zacht naast me neer.

‘Waarom is je piano anders perfect gestemd, terwijl je al jaren niet meer speelt?’

Dat is het dus. Uit elke zuivere noot die hij speelde, heeft hij een hopen op haar terugkeer afgeleid. Wat een vergissing is. Het is geen voorbereiding op wat nog kan komen, alleen een eerbetoon aan wat ooit was.

‘Hoe was ze echt?’ vraagt hij.

‘Dat was ze niet’, zeg ik, en kom daarmee dicht bij de waarheid dan met elk ander antwoord dat ik hem kan geven.

Zodra Gagarin geland was, verspreidde de regering wereldwijd een euforisch persbericht. Het gehele Pentagon verslikte zich in zijn ontbijt, net zoals Gagarins vrouw in haar avondmaal; de missie moest in haar hoofd nog beginnen, dat had hij haar gezegd — nu ze op de radio hoorde dat alles al achter de rug was, schrok ze zich met terugwerkende kracht rot, veilig geland of niet. Maar wie pas echt schrok, was zijn moeder, want haar had niemand iets verteld. Met haar armen boven haar hoofd stormde ze de keuken in: 'Bij de liefde gods, wat heeft hij nu gedaan!'

Wat had hij eigenlijk gedaan? Gagarin zelf, nog wat daas van de landing, besefte het ook nog niet helemaal. Achter in een vrachtwagen lifte hij mee naar het dichtstbijzijnde dorp, om Moskou te bellen. Vanuit de laadbak keek hij naar het voorbijtrekkende landschap, net zoals hij dat voor zijn vlucht vanuit de bus had gedaan; ook al was de steppe onveranderd, ze zou nooit meer dezelfde zijn. Want in de man die ernaar keek, was voor altijd iets verschoven.

Gagarin was, tijdens zijn rondje om de aarde, onsterfelijk geworden. Van anonieme straaljagerpiloot tot superheld in 108 minuten. Tegelijkertijd had hij zichzelf voor altijd uitgeveegd. Nog voor hij weer thuis was, had Moskou al een beeld van hem geconstrueerd dat razendsnel de wereld rondging. Het enige wat hij kon doen, was volgen. De rol spelen die de geschiedenis hem voorschreef. Zo goed mogelijk op zijn standbeeld proberen te lijken, zelfs al paste de mal niet helemaal.

Precies zo heb ik Maya vormgegeven, beetje bij beetje, door hier wat te vergeten en daar iets te versterken. Een klemtoon te verleggen. De gaten in te vullen met de kleur die mij het best bevalt.

Herinneringen zijn altijd fictie, zeker als ze echt gebeurd zijn.

Om de vlucht van Gagarin te vieren gaf Chroesjtsjov een feestje in het Kremlin. Zodra het officiële gedeelte voorbij was, en de wodka rijkelijk vloeide, sloeg de president zijn arm om de schouders van de pas gepromoveerde majoor en vroeg: 'Toen je door de ruimte vloog, heb je daar dan god gezien?' 'Ja', zei Gagarin. 'Hou het stil', beval Chroesjtsjov. Hij had nog maar net de rug gekeerd, toen de patriarch van de orthodoxe kerk de kosmonaut benaderde en hem exact dezelfde vraag stelde: had hij daarboven god gezien? 'Nee', antwoordde Gagarin deze keer. 'Hou dat in godsnaam stil', klonk het ook nu.

Chroesjtsjov hield niet van god. Nochtans was hij, voor een partijcommunist, op het eerste gezicht behoorlijk ruimdenkend. Bij zijn aantreden als president schokte hij het hele land door openlijk de misdaden van Stalin aan de kaak te stellen; het erkennen van het bestaan van de geschiedenis was in de Sovjet-Unie nochtans nog een grotere misdaad dan het erkennen van het bestaan van god. (Zijn eigen betrokkenheid bij de zuiveringen hield hij overigens wijselijk stil; als we de geschiedenis proberen te corrigeren, is dat niet zelden om onze eigen fouten te verbergen achter die van een ander.) Voor het eerst sinds de oorlog viel de dooi in, en verbeterden niet alleen de relaties tussen de twee machtsblokken, maar ook de kwaliteit van het dagelijkse leven in de USSR. De censuur luwde, en kunstenaars kregen meer vrijheid. Ook sociaal en economisch ging het beter; de levensstandaard steeg en er werd massaal gebouwd. Om het woningtekort en de ellende in de overbevolkte *kommunalki* op te lossen liet Chroesjtsjov overal tijdelijke nieuwbouw neerpoten; elk gezin moest een eigen woning krijgen. (Veel van die tijdelijke *chroesjtsjovki* staan er nog, zwijmelend onder het betonrot en langzaam afbrokkelend, met de bewoners er nog in. De permanente oplossing en de ideale staat bleken net wat verderaf dan voorzien.) Kortom: het leven werd vrijer. Op één ding na: religie.

Het leek wel alsof Chroesjtsjov een persoonlijke vete met god had. De werkelijkheid is simpeler: ideologie en religie gaan slecht samen, omdat ze zo sterk op elkaar lijken. Allebei kennen ze een buitenproportioneel geloof toe aan één iets (of, vaker, één iemand), dat vervolgens het antwoord moet zijn op alle levensvragen.

Net doordat ze uitgaan van hetzelfde uniciteitsprincipe (één god, één leider, één partij) lopen ze elkaar voor de voeten: er kan er maar één zijn, en dus is de ander er per definitie één te veel. Ook Chroesjtsjovs relatie met god was er een van het 'hij of ik'-type; die onzichtbare en ongrijpbare concurrent stoorde hem even erg als de persoonlijkheidscultus rond Stalin. Hij moest en zou eraan geloven, al moest hij het bewijs van zijn gelijk tot in de ruimte zoeken.

Chroesjtsjov speelde Gagarins stilzwijgen handig uit: als Gagarin daarboven god gezien had, had hij dat wel bekendgemaakt. Het was nu wel zeker dat die niet bestond. Het politbureau durfde hem niet tegen te spreken, en zo verpulverde de klap waarmee de Vostok in de steppe was neergekomen, uiteindelijk ook de kerk.

'Drie dingen,' zei de jongen, 'drie dingen wil ik weten. Hoe het begon, hoe het afliep, en waarom je van haar hield.'

Niets is zo ontwapenend als een vraag. Niets is zo gevaarlijk als een vraag. Niet zozeer door het antwoord dat we geven of niet geven, maar omdat een vraag ons uitnodigt tot denken.

Om de twijfel af te wenden, zoek ik een antwoord op zijn vragen. Bij voorkeur iets dogmatisch, om me aan vast te houden. Onzekerheid laat zich het makkelijkst bezweren met absolute termen. Grote woorden. Zekerheden. De waarheid is daarbij van secundair belang. Als ik het maar geloof.

Waarom ik haar wilde? Omdat ik haar niet kon hebben. Waarom ik haar kwijtraakte? Omdat ik haar had. Waarom ik van haar hield (en ondanks alles van haar bleef houden)? Omdat ze een droom was, een ongedekte belofte van geluk dat nog moest komen. Het is een waarheid die van elk slagveld valt af te lezen: mensen zijn bereid te sterven om iets te verdedigen dat ze hebben — het ligt in onze aard dingen die we eenmaal verworven hebben niet kwijt te willen raken, of dat nu liefde, land of welstand is —, maar strijders die hun leven geven voor iets wat hun is beloofd, zijn tot veel meer in staat. Die kunnen oneindig lijden. Want wat hen drijft, ligt in de toekomst, en dus heeft het zin vooruit te blijven gaan. Tot waar het beter wordt. (Wie vasthoudt aan wat hij heeft, kan alleen maar verliezen.)

Daarom is een oorlog tegen een leger dat ergens in gelooft bij voorbaat verloren. Daarom zijn alle hoofse minnaars bereid voor elkaar te sterven nog voor de eerste kus. Tegen de belofte van een (romantisch) hiernamaals kan niets of niemand op.

(Dat zei ik hem niet. Natuurlijk zei ik hem dat niet.)

Ook al zou Gagarins vlucht maar 108 minuten duren, toch had hij voor een etmaal eten bij zich. Er was een lunch, een avondmaal en een ontbijt aan boord; een maaltijd voor elke tijdzone die hij doorkruiste. Lachend spoorde hoofdingenieur Koroljov, die de Vostok ontworpen had, hem aan zich eens goed te laten gaan. ‘Je kunt je hele reis door blijven eten. Er is worst, jam en thee: geniet ervan!’ Boerenzoon Gagarin antwoordde vrolijk: ‘Het belangrijkste is dat er worst is.’

Die banale opmerking bracht de USSR geweldig in verlegenheid. Chroesjtsjov zat er meer mee verveeld dan met het verschijnen van *Een dag uit het leven van Ivan Denisovitsj*, waarin Solzjenitsyn voor het eerst het bestaan van de goelags aan de kaak stelde. Dat het Westen te weten kwam dat Stalin een paar miljoen mensen naar de strafkampen gestuurd had, was één ding, maar dat de vijand nu wist dat worst in de Sovjet-Unie een luxeproduct was, dat alleen de gelukkigen zich konden veroorloven, zette zijn hele ideologische gelijk op de helling. (Vijf jaar eerder had hij nog zonder blikken of blozen beweerd dat de USSR het Westen zou begraven, meer nog, dat het Westen zichzelf zou begraven, omdat het proletariaat zich vroeg of laat tegen het systeem zou keren. Hoe groter de klassenverschillen, hoe sneller de bourgeoisie haar eigen grafdelvers voortbracht.) Als zelfs in de klasseloze maatschappij arbeiders geen worst op hun brood kregen, hoe kon hij dan beweren dat precies door zulke ongelijkheden het kapitalisme zijn eigen graf zou graven?

Arme Chroesjtsjov. Tijdens de eerste jaren van zijn presidentschap had hij de wapenwedloop afgebouwd, en de relaties met het Westen versoepeld; hij zou de boksmatch wel op punten winnen, zonder geweld. Enkel en alleen door het ideologische overwicht van het communisme op het kapitalisme. Theoretisch klinkt dat goed. Ook in de jaren vijftig klonk dat goed. Tot, onder de dooi die hij zelf had afgekondigd, de realiteit hem tegensprak. Niet bij monde van het dagboek van een goelaggevangene, maar door het beleg in de brooddoos van een kosmonaut.

Grote mannen vallen over kleine dingen. Ongewild heeft Alex, vraag voor vraag, mijn beeld van Maya aan het wankelen gebracht. Het is een kwestie van tijd, voor ook zij uit de hemel neersmakt.